

és az egész német állam átalakulásának. A Német Birodalom átalakult a XIX. század államának helyét a XX. század állama foglalja el.

Hogy az átalakulás nyomon tudjuk követni, röviden át kell tekintenünk, hogyan fogta fel a kisajátítás kérdését a XIX. század állama.

A jogállam eszménye a jog uralma. A jog kifejezője pedig a törvény. Ebben az értelemben beszélhetünk a jogállamban a törvény uralmáról. A törvényalkotó, mint a szuverenitás letéteményese fenn tartja magának azt, hogy bizonyos, általa fontosabbnak ítélt kérdésekben ő, és csak ő juttathassa kifejezésre az állam akaratát.

Természetes, hogy a törvényhozás a számára fentartott körbe vonta a kisajátítás kérdését is. Hiszen a kisajátítás a magántulajdon szentségének írva vagy iratlanul alkotmányi alapelvek csorbitása volt.

Ilyen értelemben történt meg a szabályozás, és pedig az egyes német államok belső szabályozási körébe utaltan. A törvények egységes alapelvei azonban lehetővé teszik számunkra a közös tárgyalást. /Megjegyezni kívánjuk, hogy a klasszikus kisajátítási jog ismertetésénél természetesen a nemzetiszocialista uralomátvételt megelőzőleg alkotott munkákat vettünk tekintetbe, az objektív szempontok lehető megóvása végett./

"A kisajátítás a földterülethez fűződő jog elvonása és ugyanannak újraalapítása közigazgatási aktus útján egy közhasznú vállalkozás javára - mindig teljes kártérítés mellett."^{1/} /A meghatározás alapjául a ~~XXXXXX~~ a porosz 1874.6.11-i általános kisajátítási törvény 1.§-a szolgál/

1/. Hatschek, J.: Lehrbuch des deutschen und preussischen Verwaltungsrechts. 5-6. Aufl. Leipzig, 1927. 279 l.

szempontokból történő és meglehetősen önkényes körülótozása.

Hogy a földtulajdonnak azután mekkora része vonassék el, azt a közhasznu vállalat szükségletei határozzák meg, és pedig szigoruan véve. A közigazgatási hatóság diszkrecionálisan mérlegeli ugyan a körülményeket, de a törvény e diszkrecionális mérlegelésre igen szűk határokat szab. Az objektív szükségesség a fő irányító szempont, ami alól a törvény csak a kisajátított javára enged eltérést /pl töredék birtok kisajátítása/.

3. A kisajátítási jogviszony alanyai: az állam és a kisajátított, mint elősdleges, primaer jogalanyok. Ebben a fogalmazásban az állam nemcsak a központi államhatalmat képviselő végrehajtóhatalom, hanem annak helyi tagozatai is, a területi autonómiák.

A gyakorlatban azonban az állam nem a saját javára gyakorolja a kisajátítási jogositványt, hanem azt cesszió útján közhasznu magánvállaltoknak engedi át. Mayer¹ mutat rá élesen, hogy az állam a cesszióval még nem ad kisajátítási jogot, csak elismeri a vállalat közhasznu voltát és ennek folyományaként ebben a vonatkozásban a vállalatnak közjogi jogalanyiságot ad, őt a közigazgatás ad hoc hordozójává teszi. Azonban ebben az értelemben a vállalkozó csak másodlagos, secundaer közjogi alany, alanyisága nem eredeti, hanem átruházott.

A kisajátítottnak elsődleges jogalanyiságát az eljárás folyamán biztosított különleges helyzete adja. Mellette szerepelnek ugyan azok, akik az ingatlanhoz fűződő dologi jogositványaiknál fogva érdekeltek a kisajátításban, de szerepük az észrevételezésen tul nem terjed. Az eljárásban a magánérdek képviselőtére

exkizipatív 1/ Mayer, i.m.II.9.s köv.1.

a kisajátított /szabály szerint: a tulajdonos/ van hivatva. Joghelyzetét nem alap nélkül hasonlíthatjuk a köztörvényi peres eljárás alperesének jogi állásához, míg a dologi jogosultakét a mellékbeavatkozóéhoz. A kötelmi jogosultak a tulajdonképeni kisajátítási eljárás során nem is jutnak szóhoz, ők csak a kártalanítási eljárásban lehetnek érdekelve.

4. A kisajátítás csak ~~írástulajdon~~ elvonásában állhat és annak újraalapításában. Ebből következik, hogy a tulajdonnak bármily fokú korlátozása, ha nem jár a tulajdon elvonásával, a kisajátítás köréből fogalmilag ki van zárva. Már itt megjegyezzük, amire később részletesebben vissza fogunk térni, hogy az ~~írástulajdon~~ ilyen, a kisajátítás fogalma alá nem eső, de a tulajdonost aránytalanul terhelő korlátozásokra a birói gyakorlat az Einleitung zum Allgemeinen Landesrecht rendelkezéseit /~~ix~~ E.ALR.75.§/ alkalmazta, amely a különleges áldozatot hozó állampolgár részére vagyoni kártalanítást ~~ki~~ biztosít.

5. A tulajdonnak a fentiekben körülírt elvonása csak teljes kártalanítás ellenében történhetett. A teljes kártalanítás pedig az elvont vagyontárgynak tőkeértékben való kifejezése.

E felfogás hű képe a kapitalisztikus felépítésű társadalomnak, amelyben minden vagyonérték kifejezője a tőke. Jellemző Gierke felfogásával/, aki a kisajátítást "v lamely vagyontárgy kényszer-tőkésítésének" § /Zwangswandlung einer Sache in Geld/ mondja.

A kártalanítás teljességének ki kell terjednie mind a felmerülő kárra, mind a rendes gazdálkodás mértéke szerint várható ~~kk~~ és elmaradt haszonra /damnum emergens és lucrum cessans/.

1/ Gierke, i.m. 471.1. Das Eigentum wird von der Verfassung

2/ Eine Enteignung kann nur zum Wohle der Allgemeinheit und auf gesetzlicher Grundlage vorgenommen werden. /Buhler, O. Die Reichsverfassung vom 11. Aug. 1919 3. Aufl. Leipzig-Berlin, 1929. 122 1.

A természetben való kártalanítást a klasszikus kisajátítási jog nem ismerte.

6. A jogállam egész felfogásából természetszerűleg következik, hogy a kisajátítási eljárást csak a független birói ellenőrzéssel látta a törvényszerűség szempontjából biztosítottnak. Ez a birói ellenőrzés a kártalanításnál, a kisajátítottnak legérzékenyebb pontján érvényesült, nem terjedt ki azonban a kisajátítási eljárás tulajdonképeni részére, amely tipikusan közigazgatási eljárás.

A fentebb kifejtett elvek és intézmények általános elismerésnek örvendtek a legújabb időkig. A weimari alkotmány 153. §-a szintén a fenti elvek alkotmányos biztosítékeként szolgált.

Azonban ehhez már egy a klasszikustól lényeges vonásaiban eltérő jogfejlődés fűződött, amely átvezet bennünket a kisajátítás klasszikus eszménye felbomlásának korszakába.

II.

1. Maga a 153. § ^{1/} garanciáját jelenti az állampolgárok vagyonának azzal, hogy ezt a vagyont csak törvényi ~~szükség~~ felhatalmazás alapján lehet elvonni.

Uj ebben a szabályozásban az, hogy nemcsak a klasszikus kisajátítás eseteire vonatkozik: nem csak az ingatlanvagyon, hanem az ingó vagyon elvonását is magában foglalja. Az alkotmány szövege nem precíz: az ~~xix~~ /1/ bekezdésben tulajdonról, a /2/-ban kisajátításról beszél, s nem világos - bár logikusan az következik -, hogy a kisajátítás fogalmának a földtulajdonra való korlátozásával

~~szükség~~ 1/ WRV.153. §./1/ Das Eigentum wird von der Verfassung gewährleistet

/2/ Eine Enteignung kann nur zum wohle der Allgemeinheit und auf gesetzlicher Grundlage vorgenommen werden . . . . /Bühler, O.: Die Reichsverfassung vom 11. Aug. 1919. 3. Aufl. Leipzig-Berlin, 1929. 152 1./

szakit-e. A jogértelmező joggyakorlat ezt az álláspontot fogadta el úgy hogy a kisajátítás fogalmát kiterjesztette az állampolgárok mindennemű vagyonának a kisajátítására: ingatlanokra épügy mint a ingókra, sőt vagyoni jogokra. Ennek nyomán állott elő a német joggyakorlatban a klasszikus kisajátítási fogalom kiterjesztésének egyik iránya.

A kisajátításnak ebben a tágabb értelmében azonban a klasszikus kisajátításnak még sok elemét megtalálhatjuk. Megmaradt benne az, hogy csak törvényi alapokon és csak közigazgatási aktussal keletkezhetnek, nemkevésbé az, hogy csak a tulajdon teljes elvonása alapít kártalanítási kötelezettséget. Viszont változást szenvedtek a többi kritériumok. A tárgy köre a fentebbiek értelmében bővült. Az új tárgyakkal szemben együtt járt az eljárás megváltoztatása is. Végül törést szenvedett a teljes kártalanítás alaprincipiuma is. Erre a módot szintén az alkotmány 153. §-a adja: "... Kisajátítás csak arányos kártalanítás /"angemessene Entschädigung"/ ellenében következik be ..." Az ennek alapján előállott újabb jogszabályok 1/ már csak arányos kártalanítást biztosítanak a kisajátítottak és ezt sem a független bíróság, hanem az eljárni hivatott közigazgatási hatóság állapítja meg.

2xx. A kisajátítás fogalmának másik irányú kiterjesztése már sokkal jelentősebb változásokat hozott a kisajátítás intézményében. Ezt az elméletet, amely a német joggyakorlatban nagy mértékben érvényre jutott, az irodalom "generelle Enteignung" néven nevezi, amit - megfelelő magyar műszó hiányában a könnyebb érthetőség végett - generál-kisajátításnak fogunk a továbbiakban nevezni.

1/ Wohnungsnotverordnung v. 15.1.1919., Festungsgesetz v. 13.1.1921.

A kérdés megoldása az volt, hogy a teljes tulajdonelvonás eseteiben a kisajátítás tényállását konstruálják meg, míg a tulajdon közérdekű korlátozása eseteiben - és ott is csak akkor, ha az a tulajdonosra aránytalan áldozatot rótt - az E.z.ALR. 75. §-át alkalmazták.

3. Mint látjuk a kérdés a tulajdon elvonásának kérdésén fordul, ez a probléma került az irodalom középpontjába is. Megjegyzendő, hogy a megkülönböztetés nem pusztán jogelméleti jelentőséggel bír, hisz a kisajátításhoz - legalább is általában - teljes és feltétlen kártalanítás kapcsolódott, míg a tulajdon közérdekű korlátozása esetében mind az aránytalan megterhelés megállapítása, mind annak arányos kárpótlása a bíróság szabad mérlegelésének tárgyát képezte. A tulajdon közérdekű korlátozása nem alapított feltétlen kártalanítási kötelezettséget, sőt arányos megterhelés esetén egyáltalán nem volt a kártalanításra lehetőség.

A kifejlődött irányok négy csoportba foglalhatók össze:
a/ Az áttulajdonítási /Übertragung/ elmélet szerint a kisajátítás megkonstruálásához szükséges az, hogy a megszüntetett jogoknak megfelelő jogok keletkezzenek egy harmadik javára. Amennyiben ez nem történik, csak közérdekű tulajdonkorlátozásról beszélhetünk. Fő képviselője Carl Schmitt.

b/ Az áldozatelmélet a kisajátítás ismertetőjelei közül az aránytalan megterhelés kritériumát teszi döntővé. Kisajátítás az az aktus, amely egyesek, vagy ezek egy meghatározott szűkebb körének ~~javát~~ vagyonát és vagyonjogait aránytalan súlyos áldozattal rója meg. Minden olyan szabály vagy aktus, amely általáno-

1/ Maunz, Th. nyomán /Verwaltung, Hamburg, 1938. 297 l./

san /arányosan/ terheli meg az állampolgárokat a tulajdonkorlátozás keretei közé tartozik. Ez az irány tehát teljesen szakít az E.z.ALR. 75.§-ának alkalmazhatóságával. /G.Anschütz/

c/ A skálaelmélet az egyén tulajdoni helyzetéből indul ki és azon belül fokozatokat állít fel. Felosztja a tulajdonjogot p. 100 részre és azt mondja, hogy a 60 %-ig történő beavatkozás még csak tulajdonkorlátozásnak minősül és csak a 40 %-ra eső felsőbbbségi behatásokat tekinti kisajátításnak. Véleményünk szerint, bár a matematikai módszer erőltetett, fontos eredménye ennek a teóriának, hogy a beavatkozás intenzitásának mértékére rámutatott.

d/ Az állagelmélet a klasszikus tulajdonelvonás fogalmát veszi alapul a kisajátítás fennforgásának megállapításánál. Ha a dolog használatában bármilyen mértékig korlátozott és egyénnek a ~~használata~~ a dolog állaga használatában marad, csak közérdeklő korlátozásról beszélhetünk. De ha ez a korlátozás annyira megy, hogy a tulajdonosnak semmilyen használati lehetősége nem marad, tehát a dolog tulajdona elvész, vagy pedig annak bármely csekély használata lehetetlenné válik, úgyhogy a tulajdonosnak ~~csak~~ csak a nudum jus marad meg, úgy kisajátítással állunk szemben.

Ezekkel a szabályozásokkal, elméletekkel és joggyakorlattal szemben a kritikát nem tartjuk helyénvalónak. Ezek egy új kisajátítási jognak az alapjai és kezdetei lehetettek volna, amelynek azután tudatos és teljes kiépítésével szemben hivatva lett volna a jogi irodalom állást foglalni. Így azonban felében maradt töredékek, amelyeket a nemzeti-szocialista uralomrajutás szinte teljes egészében megsemmisített - talán egyedül a kisajátítás fogalmának

tárgyi kiterjesztését vége át ettől az átmeneti korszaktól.

A Harmadik Birodalom jogi irodalma igen élesen támadja a weimari korszak kisajátítási jogának irányát, de bírálatában - több helyes és objektív szempont mellett - a politikumnak is jelentős szerep jut.

A weimari korszak igyekezett a liberális kor hagyományait s az individuális szemléletet összeegyeztetni az új idők kívánalmaival. Az átalakítással azonban nem tudta utólélni az élet alakulását és az új megoldásokat a nemzetiszocialista forradalom hozta meg.

III.

Mielőtt a Harmadik Birodalom állásfoglalásának a tárgyalásába kezdenénk két megjegyzést kívánunk előrebocsájtani:

Az egyik az, hogy egy kialakuló jogrendszerrel állunk szemben. A szabályozások gyakran kényszerítő körülmények sürgetése mellett és rövid idő alatt készültek. Nagyonbízott nem is kívánnak elvi alapokat megszabni, vagy ha igen, akkor sem olyan átfogólag és jogászai precizitással kiművelten, mint tették azt a jogállam törvényalkotói. Az egész kérdést ~~át- meg átszövik~~ át- meg átszövik a múltnak kénytelenül, vagy kényszerűségi szempontokból átvett maradványai. Nem kívánhatjuk meg ettől a még alakulóban lévő rendszertől azt a jogászai gondot, átgondoltságot és a legkisebb részletekben való kiegészítést, amelyet a jogállam irodalmában és törvényhozásában ismerünk.

A másik szempont pedig az, hogy egészen új fogalmakkal,

vagy régi fogalmaknak teljes átértékelésével fogunk találkozni. A tulajdon, a köz, az egyén, az állam, a nép mind megváltozott ~~köz~~ tartalommal fognak elélni kerülni. Igyekezni fogunk ezeket az új fogalmakat is ~~xxxxxxxxxxxx~~ megismertetni, azonban ezeknek átfogó tárgyalása túlnő tanulmányunk határain.

Visszont kénytelenek vagyunk velük élni, mert az új rendszert és az új kérdéseket csak ezeknek a nézőpontjából tudjuk ~~xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx~~ vizsgálat alá venni és megérteni.

Vizsgálunk pedig szükséges. Itt új tényekkel állunk szemben, amelyek egy új világnak és benne egy új jogrendszernek a kialakulását jelzik. A XIX. század állama mindenütt bomlásnak indult és az új állam kialakulását mindefelé megfigyelhetjük. Ez az új állam a XX. század állama és kialakulásának egyik jelentős ténye a nemzetiszocialista forradalom.

1. A törvényhozás és a közigazgatás.

A klasszikus kisajátítási rendszerben a kisajátítási jog általános szabályozása, a kisajátítási tényállások megállapítása a törvényhozás fenntartott tárgyai közé tartozott. Visszont a kisajátítás egyedi esetének megvalósításához a közigazgatás törvényszerű aktusára volt szükség.

Ez a rendszer a hatalmak megoszlásának jogállamis ~~III-~~ koncepcióján alapult. Harmadik Birodalom ezt az alapelvet teljese megszüntette. Visszont a törvény fogalma is átértékelődött. A törvény a nemzeti szocialista felfogás szerint a vezéri akaratban testesül meg. Mint E.R. Huber mondja ^{1/}: "... a törvény már nem a parlamentáris népképviselő eszköz, hogy az állam irányításában részt

1/ Huber, E. R.: Wesen und Inhalt der politischen Verfassung. Hamburg, 1935. 17 l.

vehessen, - a törvényeszköz lett a Vezér kezében. ... a törvények a népi közakarat kifejezései, amint az a Vezérben kialakul."
Viszont a közigazgatás sem más, mint ugyanennek a vezéri akaratban kifejezésre jutó népakaratnak a végrehajtása. A szétválasztva volt funkcióknak egy szervben való találkozása azután fölöslegessé tesz minden olyanfajta megkülönböztetést, amely a hatalmi funkciók szétválasztásán alapult.

Megmaradt ugyan az az alapelv, hogy kisajátítási tényállás csak törvény ^a formájában teremthet, de ez csak formai életet él. Inkább azt jelenti, hogy a néptagok életébe való ilyen nagymérvű beavatkozás különlegesebb formák között jöjjön létre.

A kérdés másik oldala, t. i. az, hogy ^{egyedi} konkrét esetben a kisajátítás léterjövételéhez közigazgatási aktus kell, minden aktualitását elvesztette. Kisajátítást konkrét esetben bármilyen a közösség akaratát kifejezésre juttató aktus konstituálhat.

A klasszikus kisajátítás erre vonatkozó felfogása épügy, mint a weimari korszak generál-kisajátításának koncepciója az XIX. század alapul szolgáló fogalmak átalakulásával értelmét veszítette.

2. A kisajátítás tárgya.

A klasszikus fogalom a kisaátítás tárgyát a földtulajdonra korlátozta. Ezt a felfogást a weimari kor megváltoztatta és a kisajátítás tárgyaiul tekintett mindenü ~~tnyxix~~ tulajdont.

Az új jogszabályalkotás ezt a kiterjesztést átvette ugyan, de annak belső értelme, tartalma megváltozott. Ez a változás pedig a tulajdon fogalmának átalakulásával függ össze.

A XIX. századi tulajdonfogalom, mint az Windscheidt meg-

határozásában kifejezésre jut, a dolog feletti és harmadik személyekkel szemben feltétlenül érvényesülő akaraturalom. Ezt azután a köz korlátozhatja, de ez a korlátozás mindig kívülről történik és tulajdonban rejlő abszolút uralom elvi jellegét meg nem változtatja.

A Harmadik Birodalom tulajdoni fogalma, ha még teljesen nem is tisztázódott, annyira már mindenestre kialakult, hogy fontosabb vonásait ismertetni tudjuk.^{1/}

Az egyén az új rendszer szerint elsősorban a közösség tagja. Tegye pedig egyrészt a népközösségnek, másrészt a hivatásrendnek. Ebben a minőségében, hogy a közösség céljait megvalósíthassa és a maga népi és hivatásrendi existenciáját biztosíthassa, javak vannak a használatára rendelve. A használatára rendelt javak összessége alkotja a néptag tulajdonát. Ehez azonban felelősség fűződik: a közösségi feladat megvalósításának kötelezettsége. A néptag hivatásrendi helyén munkával, vagy családi örökségkép szerzi meg a tulajdont, de - képpel élve - társtulajdonosai mindég a közösség, a hivatásrend és a nagyobb közösség, a nép.

A tulajdon többé nem a javak felosztásának kérdése, hanem elismerése annak, hogy az illető néptag helyet foglal el a nemzet hivatásrendi felépítésében. Tehát a tulajdon tárgyi rend helyett alanyi renddé vált: az illető néptag alanyi joghelyzetének jellemzőjévé a nép organikus felépítésében.

Már most, ha ebből a szempontból vizsgáljuk a kisajátítást, mint a magántulajdon elvonását, akkor nem abban a szempontban kell meglátnunk a causa divisionis-t, hogy vajjon egyes vagyoh-

^{1/} V.ö. Wieacker, F.: Wandlungen der Eigentumsverfassung. Hamburg, 1935.

tárgyak tulajdonjoga elvonatott-e, vagy pedig korlátozott használatuk az egyesnek megmaradt, hanem abban, hogy a tulajdonában bármilyen módon /tehát akár elvonással, akár csak korlátozással/ érintett egyénnek megmaradt-e hivatásrendi állása, a feladatkörébe rendelt eszközök alkalmasak-e még most is arra, hogy azok birtokában hivatását felelősséggel betölthesse. Ha az egyén tulajdonának korlátozása olyan mértékig megy, hogy azzal elvesz hivatásrendi elhelyeződése is, ebben az esetben joggal beszélhetünk kisajátításról - amihez azután a később kifejtendők szerint kártalanítás is kapcsolódik. Míg viszont, ha a korlátozás akár egyes vagyontárgyak elvonásával, akár azok használatának korlátozásával annyira rendíti csak meg az egyén hivatásrendi helyzetét, hogy hivatásrendi állása veszélyben nem forog, ebben az esetben nem helyénvaló a kisajátítás fogalmát alkalmaznunk.

Ezt az ^{utóbbi} esetet úgy jellemzik az új német jogászok, hogy ez nem más, mint a tulajdon természetében rejlő korlátozások megvalósítása. A gondolat a fenti tulajdonfogalom egyenes következménye. A tulajdon nem nyújt korlátlan uralmat, a benne rejlő feladatkörnél és felelősségnél fogva az csak a közösségi célok megvalósítására szolgálhat. A ~~új~~ tulajdonkorlátozások ~~ezek~~ ezeknek a céloknak a megvalósítását célozzák, úgy hogy rendelkezéseik ~~nem~~ az egyén hivatásrendi helyzetét nem veszélyeztetik, csak feladatának pontosabb körülhatárolását jelentik. Természetes, hogy ehhez kártérítési kötelezettség sem járul.

A fenti szempontokban egy jelentős támaszt nyertünk az új német kisajátítási jog rendszerének felépítéséhez.

3. A kisajátítás alanyai.

Ezt a kérdést az új irodalom meglehetősen figyelmen kívül hagyja, pedig annak tárgyalását jelentősnek tartjuk.

A klasszikus kisajátítási jog szerint a kisajátítási jogviszony elsődleges alanyai az állam és a kisajátítást szenvedő.

A helyzet a jelen jogban is ez, de az állam helyett kifejezőbbnek tartanánk a "köz" megjelölést. Ennek a köznek a megjelenési formái az új német államban jelentősen bővültek. A XIX. század az állampolgároknak rendszeren területi, vízszintes tagozódását ismerte el általános közjogi alanyokul. A XX. század államában ez háttérbeszorul a népesség függőleges tagoltsága mögött. Ennek a függőlegestagoltságnak a megjelenési formái a rendek, amelyek a maguk jogkörén belül a közhatalom képviselői és közcéljaik megvalósítására élhetnek és alaposan élnek is - a tulajdon korlátozásának és elvonásának eszközeivel. A hivatásrendek jelentősen bővítették a kisajátítási jogviszonyok alanyainak számát.

Ugyancsak erre a bővítésre szolgált az is, hogy az új állami berendezkedésben - amely különben is szakított a népképviselőnek felelős minisztérium rendszerével - az eddigi minisztériumok mellett igen nagy és általános hatáskörű központi szervezetek keletkeztek egyes átfogó, a népösszeséget érintő feladatok /gesamtvölkische Aufgaben/ megvalósítására -, hogy német terminológiával éljünk: a vezéri akarat tervszerű kifejezésre juttatására. Ezek a nagyjelentőségű központi szervek - elég ha közülük a Reichsnährstandot, vagy a Generalinspektor für Reichsbahnen személyét említjük, vagy akár a Vierjahresplan végrehajtásá-

ra hivatott óriási szervezetet - szemiképen sem férnek el egy resz-
szortminisztérium arányilag szűk kereteibe. Feladataik végrehajtására
ezeknek is nagy szükségük van a kisajátítás fontos eszközére és ter-
mészetesen látszik, hogy a kisajátítás elrendelésének jogositványa
őket is meg kell, hogy illesse.

A klasszikus kisajátítási jogban jelentős, sőt azt mond-
hatnók tulnyomó szerepet játszottak a közhasznú magánvállalatok át-
ruházott közjogi jogalanyiságukban. Ezek az új rendszerben jelentő-
sen háttérbe szorultak, mert a közhasznú vállalatok megvalósítását
a köz - akár állami, akár hivatásrendi ^{vagy} megnyilvánulásában vállalta
magára.

Ha a kisajátítási jogviszony másik oldalát nézzük, ott
most is az egyént találjuk, de az ő helyzete is megváltozott. Tulaj-
donosi minősége mellett ki kell hangsúlyoznunk néptagi és hivatás-
rendi állását is. Ennek következményei érvényre jutnak a mind a kisa-
játítás tényállásának, mind a kártalanítási kötelezettség fennforgá-
sának kérdésénél is.

4. A kisajátítás intenzitása.

Ez a teljesen új fogalom a tulajdon átó tékelésével kap-
csolatban merült fel és ott már érintettük is. Itt még egy különbség-
tételre kívánunk rámutatni, amit a német irodalom élesen kihangsú-
lyoz

Az egyén tagja épügy a hivatásrendi, mint a nagy népi
közösségnek. Tulajdona tehát a fentiek értelmében hivatott mind a
népi, mind a hivatásrendi feladatok megoldására. Ennek a tulajdonon
keresztül az egyént terhelő köteleességeknek a megvalósítása közben
két helyzet állhat elő.

A rendi feladatok megvalósítása közben ~~előfordul~~ történő

tulajdoni korlátozások mindaddig, míg az egyén hivatásrendi állását nem veszélyeztetik vagy meg nem szüntetik, a tulajdon "bennrejlő" korlátozásai, amelyeknek kisajátítási kihatásuk nincsen.

A nagy népi feladatok megvalósításában azonban megvalósításuk során összeütközésbe kerülhetnek az egyes hivatásrendi és az állam által szankcionált helyzetével. Ez az összeütközés odáig mehet, hogy az egyén hivatásrendi helyzetét megszünteti /pl. egy "Erbhof" kisajátítatik valamely birodalmi autót céljaira/. Ebben az esetben már nem magánérdek és közérdek, hanem két közérdek ütközik össze - hiszen a köznek egykép érdeke mind a népi, mindpedig a hivatásrendi feladat megvalósítása. /Olyanforma ez az eset, mint a régebbi irodalomnak egy igen részletesen kifejtett tézise: két kisajátítási jog összeütközése./

Ennek a kollízióknak az esetében a kisebb /rendi/ közérdeknek tért kell engednie a nagyobb /népi/ közérdeknek számára, azonban a fenti megkülönböztetéssel a kártalanítás kérdésével foglalkozó részben még találkozni fogunk, ahol ebből jelentős következtetéseket vonnak le.

A két kategóriát az irodalom "innerständische" és "überständische Beeinträchtigungen" néven különbözteti meg.

5. A kártalanítás.

Ez a kérdés a kisajátítási irodalomnak egek legbővebben ismertett és tárgyalt kérdése.

A probléma négyrétű: a/ van-e egyáltalán kártérítési igény; b/ ha igen, milyen mértékű; c/ milyen formában történjék és d/ ki köteles annak viselésére ?

A klasszikus kisajátítási jog válaszát ismerjük: a ki-

sajátításhoz mindig ~~xxxx~~ kártalanítási igény kapcsolódik /ez a kártalanításnak fogalmi kelléke/, és ez teljes és pénzbeli kártérítésre irányul, viselésére pedig az köteles, akinek javára a kártalanítás történt.

Másuk most ezt a kérdéskomplexumot az új német felfogásban:

a/ A kártalanítás kérdésében jellemző az új ~~xxxxxxxxxx~~ felhatalmazás szabályozás irányára az, hogy az 1933.3.24.-i/törvény /Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich/ óta 1935-ig eltelt rövid időben 69 kártalanítási vonatkozású jogszabály alkottatott^{1/} s ezek közül 39 a kártérítési igényt feltétlenül kizárja.

Ha eltekintünk is attól, hogy sok esetben ez a kizárás nem jelent elvi állásfoglalást és az időleges szükség kényszeríté alatt jött létre, a lényeges és alapelvebe vágó különbség a klasszikus kártalanítástól így is teljességgel megmutatkozik. /Ezekben az esetekben nem pusztán tulajdonkorlátozásról van szó: a törvények ezt "wegen Enteignung" áll. "wegen Beschränkung des Eigentums oder Aufgabe von Rechten" kifejezésekkel megkülönböztetik./

A részletesebb vizsgálat során négy alaptípust különböztethetünk meg. /Az elhatárolás az ingadózó törvényi terminológia miatt nem könnyű//:

aa/ Feltétlen kártérítés. A jogszabályok egy csoportja ismeri a feltétlen kártérítési kötelezettséget. Megemlítsékre méltó hogy ép azok a törvények nagyobbára, amelyek a klasszikus kártalanítás eseteivel mutatnak fel rokonságot. /Reichsautobahngesetz, Luftfahrtverwaltungsges., egyes vízszabályozási törvények./

1/ Ennek kapcsán I.W.Weber tanulságos ~~xxx~~ tabelláris összeállítását. /Weber, W.-Wieacker, F.: Eigentum und Enteignung. Hamburg, 1935. 26.s köv.1./

ab/ Feltételes kártalanítási kötelezettség. Ennek a csoportnak jellemzője, hogy csak bizonyos meghatározott tényállások megvalósulása esetén ismeri el a kártérítési igény fennállását. Tipusai a Schutzbereichgesetz és a Reichsnährstand által kiadott piac- és árszabályozó rendeletek. Ezek rendszerint csak abban az esetben rendelnek kártérítést, ha a közösség egy tagjának egzisztenciája megrendül vagy megrendüléssel fenyeget.

ac/ Méltányossági kártérítés. Ez már a kártalanítást kizáró jogszabályok esetébe tartoznék elvileg. Itt kártalanítási kötelezettség nincsen, erre a kiszajátított igényt nem formálhat, csak az eljáró hatóságnak ad a törvény módot arra, hogy a méltánytalan és aránytalan terhet viselő egyén számára - szabad diszkrecionális mérlegelése szerint - bizonyosfokú kártalanítást nyújtson. A törvények inkább csak elvi irányítást adnak az eljáró hatóságnak. /Pl. Gesetz über die Beschränkungen des Nachbarrechts: " ... dass sie ihm, trotz der Rücksicht, die der Einzelne auf das Gemeinwohl zu nehmen hat, ohne Entschädigung nicht zugemutet werden können"; további példák: Reichsumsiedlungsgesetz, Theatergesetz, Reichsnaturschutzgesetz./

ad/ A kártérítés kizárása. Ebbe a csoportba leginkább a "Neuaufbau", a nemzeti újjáépítés megvalósulását szolgáló törvények és rendeletek sorolhatók. Ezekben a kártérítési kötelezettség kizárása logikus következménye a tulajdon és a rendi felépítettség közötti és fentebb kifejtett kapcsolatnak. Itt tulajdonképpen csak a tulajdonban beemerejlő korlátozások jutnak kifejezésre, a tulajdon a nemzeti és hivatásrendi célok megvalósításának szolgálatába állítatik. Ez a hivatásrendbe sorolás tulajdonképpen az egyén érdeke is

hiszen csak ennek keretei között használhatja vagyonát mind a köz, mind a maga javára.

A négy csoport összevetéséből nyilvánvalóvá lesz, hogy a kártérítési kötelezettség fennállásának alapkérdése: vajjon a kisajátítást szenvedettnek hivatásrendi állása veszélyeztetett-e? Ha igen, úgy a törvények legnagyobb része levonja a következtetést és kötelező kártérítést állapít meg a kisajátított javára. Ha a felelő nemleges, úgy a kártérítési igény ki van zárva és csupán az aránytalan megterhelés eseteire állapíthat meg fakultative kártalanítást az eljáró hatóság.

b. A klasszikus kisajátítási jog teljes kártalanítása helyébe az új törvényekbe szinte kivétel nélkül az aránylagos kártalanítási kötelezettség /"angemesene Entschädigungspflicht"/ került. /Itt természetesen csak azokról az esetekről beszélünk, amelyekben kártalanítási igénynek egyáltalán helye van. Ahol csak fakultativ a kártérítés, ott a kártérítés összegét vagy módját az eljáró hatóság van hivatva megállapítani./ Ennek részletes tárgyalására a kártalanítás módjával kapcsolatban lesz alkalmunk kitérni.

c/ A régi rendszer teljes kártalanítása mindig pénzértékben jutott kifejezésre. /Csak kivételes, speciális törvények ismerik elszórtan a természetbeni kártalanítás alakját./

A kártalanításnak ez a módja következetes is volt a kapitalisztikus felépítettségű társadalmakban. Ebben az értelemben beszélhetett Gierke^{1/} "valamely dolog kényszertőkésítéséről", vagy Stein^{2/} arról, hogy "az érték megmarad, csak a dolog tulajdona szűnik meg".

1/ Gierke, O. ~~Handbuch des öffentlichen Rechts~~ i.m. II. 475 l.

2/ Stein, L.: Handbuch der Verwaltungslehre. 3. Auf. Stuttgart, 1887. III. 602. 1.

A klasszikus kisajátítási jog nem ismerte a tulajdon közfeladatainak és közcélokra való beállítottságának azt a felfogását, amely a nemzetiszocialista tulajdonfogalomban kifejezésre jut. E szerint a tulajdon nem áll önállóan, hanem csak meghatározója a tulajdonos hivatásrendi helyzetének, amely viszont a nagy népi feladatok megvalósításának a biztosítója. Ha egy ilyen, hivatásrendi állást jelentő, tulajdon vonatik el a nemzeti szervezetben kijelölt cél szolgálattól, itt nem az egyén károsodása az, amire a fősulyt vetik, hanem a közé. Minden hivatásrendi állás megsemmisülése a közfeladatok megoldását veszélyezteti. Ebben az értelemben azután lehetetlenné válik a "teljes" kártalanítás. Az egyénnek juttatott bármekkora pénzösszeg sem biztosítja azoknak a közfeladatoknak a megoldását, amelyeket az egyén hivatva volt hivatásrendi beállítottságában megvalósítani. Ha azonban mód nyílik arra, hogy az egyén hivatásrendi állása újra felállíttassék, vagy a hivatásrendből kiszorult egyén új hivatásrendben találjon helyet, ez az "aránylagos" kártalanítás az új nézőpontok szerint teljesebbnek mutatkozik a klasszikus fogalom "teljes" kártalanításánál. Ez a mód pedig a naturálrestitúcióban van adva. Ez az a kártalanítási mód, amely biztosítani tudja a hivatásrendi állás megsemmisültével veszélyeztetett közfeladatok megoldását.

A törvények le is vonták ennek a szempontnak a következményeit. /Jellemző példa: a Reichsautobahngesetz abban az esetben, ha valamely Erbhof lenne kisajátítandó, kötelezően az illető kisajátítottáttelepítését rendeli el és csak az áttelepítés lebonyolításáig biztosít számára ideiglenes mérsékelt pénzbeli járadékot./

A kártalanításnak pénzösszegben való megállapítása csak szubszidiárius eszközzé vált. Csak abban az esetben van helye, ha a naturálrestitúciónak nem mutatkozik lehetősége. És ebben az esetben is a legtöbb új szabályozás a közvetett természetbeni kártalanítás eszközzé teszi azzal, hogy megköti a felhasználási lehetőséget új hivatásrendi állás megalapozására.

A kártalanítás módjával kapcsolatban még egy megkülönböztetésre kell felhívunk a figyelmet.

Ha a kisajátítás okául belső rendi célkitűzések megvalósítása szolgált - pl. a kárdezés hivatásrend túltöltöttsége -, ebben az esetben nincs mód a megszünt hivatásrendi állás természetbeni visszaállítására. Ilyenkor van nagyobb részt helye a megkötött pénzbeli kártalanításnak, mert ilyen esetben az egyén tudja legmegfelelőbben kiválasztani a rokon hivatásrendek közül azt, amelyben hajlamai és tehetsége szerint el tud helyezkedni.

Viszont, ha renden felül álló okok szolgáltak a kisajátítás alapjául, úgy elsősorban a naturális kárpótlás felel meg az új irányzat alapelveinek.

d/ A kisajátítással kapcsolatos kártalanítás viselője a klasszikus jogban az volt, akinek javára a kisajátítás történt.

Az új rendszerben a kisajátítás ~~xxx~~ mindég a köz javára történik, s így a terhek viselésére a köz van hivatva.

Itt pusztán az a kérdés, hogy a köznek milyen megnyilvánulása viselje a kártalanítás terhét. A kérdés megoldása a következő: Ha a kisajátítás a rendnek az érdekében történt, úgy a rend van hivatva a kártalanítás viselésére. A hivatásrend ebben a felfogásban mint veszélyközösség /Notgemeinschaft/ szerepel.

XXXXXXXXXXXX

Ha azonban a kisajátítás minden felüli célokat valósít meg, x úgy a kártalanítást a népközösség fogja viselni.

A kérdés összefoglalásával azt látjuk, hogy a probléma fordulópontja az, hogy vajjon semmisült-e meg hivatásrendi állás, s ha igen, mi módok lehet a keletkezett ürt betölteni. E főkérdés eldöntése után még azt kell megfontolni, hogy a megsemmisülés hivatásrendi vagy pedig népközösségi célok érdekében történt.

6/ Az eljárás.

Az eljárásnak a klasszikus rendszerben igen nagy szerep jutott. Alapelveként volt elismerve, hogy a kisajátítási eljárás tulajdonképeni eljárás lefolytatására az általános közigazgatási hatóság van hivatva, viszont a kártérítés megállapítása a független bíróság feladata.

Ez a megoldás megfelelt a hatalmi ágazatok megosztásának elvén felépült jogrendszerben s benne a közigazgatásnak bírói ellenőrzése jutott kifejezésre. A funkciómegosztási elméletet azonban a Harmadik Birodalom nem fogadta el s így ez a rendszer nem elégítette már ki az új idők követelményeit.

Hiányzott azonban az elvi alap, hogy amely szerint ez a kérdés rendezést nyerjen. Ha áttekintjük a vonatkozó jogszabályokat, igen vegyes és következetlen képet kapunk.

Egyes törvények megtartják a bírói ut klausuláját /Staubcken von Turawa, Saalealsperre, Lagerstättenges./, mások a közigazgatási bíróság illetékességét mondják ki a kártalanítás kérdésében /Landbeschaffungsges. z. Zwecke d. Wehrmacht/, ismét mások a birodalmi gazdasági bíróságot mondják eljárni hivatottnak /Reichsluftfahrtsverwaltungsges./. Vannak olyan jogszabályok, amelyek a bírói eljárást teljeséggel kikacsolják, s helyette az eljárni hivatott xxx szerv legfőbb hatóságának kezébe teszik az ügy

eldöntését /Beschränkung der Nachbarrechten, Schutzbereiches.:
illetékes szakminiszter, Reichsautobahnenges.: Generalinspektor/.
A hivatásrendi ujjáépítést szolgáló törvények viszont új fórumokra
kreáltak/pl. a Reichsnährstand külön döntőbiróságokat - Schieds-
gericht - az érdekeltek bevonásával/.

Ilyen eltérő szabályozásnak az áttekintése igen nehéz. A
irodalom inkább csak de lege ferenda elveket állapít meg, az álta-
lános irányelvek mérlegelése alapján.

Szinte egységes az állásfoglalás abban a kérdésben, hogy
a birói út kizárandó. Ez a megoldás az alapjául szolgáló elvek
érvénytelenülésével értelmét veszítette. E mellett ki kell emelnünk
hogy a kártalanítás módjának ismertetett megváltozása sem egyez-
tethető össze a kártalanítás birói megállapításával. A természet-
beni kártalanítás szakszerűségi kérdés, amit a bíróság nem tudhat
kielégítően megoldani, ebben a kérdésben csak szakértő közeg jár-
hat el.

A fenti két szempont kérdésessé teszi azt is, hogy a
közigazgatási bíróság illetékessége elismertessék-e.

A következőket megoldási módot a renden belüli és a ren-
den felüli kisajátítás, ill. tulajdonkorlátozás közti fentebb em-
litett különbségtételből tudjuk levezetni.

A renden belül felmerülő kérdésekben maga a rend van ~~hív~~
hívva eljárni. Az eljárás technikai megoldására például szolgál-
hat a Reichsnährstandban létesített hivatásrendi döntőbiróságok
/berufsständische Schiedsgerichte/ szervezete.

Ha renden felüli, népközösségi célok megvalósítására
szükséges a kisajátítás, úgy az eljáró hatóság hivatott a kártala-

nitás kérdésben dönteni, azonban helyesnek mutatkozik, hogy az eljárásban része legyen a kisajátítást szenvedő rendjének épügy, mint szükség esetén annak az új rendnek is, amelybe a kártalanítás folyományaként az illetőt be kívánják sorozni.

A fakultatív kártérítés kérdésében természetes, hogy mindig az eljáró hatóság dönt, diszkrecionárius jogkörrel.

Ha a hagyományoktól függetlenül az új szabályok összefoglalását akarjuk nyújtani, erre a definíció mutatkozik legcélszerűbbnek. Jellemző, hogy a német irodalom a kisajátítás új fogalmának meghatározásától mindvégig tartózkodik és csak arra szorítkozik, hogy a klasszikus fogalom szétbomlását és az új rendszer nyomán előállott kihatásokat ismertesse.

Hangsúlyozni kívánjuk, hogy meghatározásunknak nem tulajdonítunk tudományos jelentőséget, megalkotására pusztán célszerűségi szempontok vezettek, mert így látjuk tanulmányunk sommázatát a legtöbbszörösen és legkifejezőbben összefoglalva.

Kisajátítás - az új német felfogás szerint - a nemzet hivatásrendi felépítésébe sorozott néptag magántulajdonának a köz feladatainak megvalósítása érdekében és a köz részéről történő olyan korlátozása, amely az illető néptag hivatásrendi egzisztenciáját veszélyezteti. Ehhez, de ez már a fogalomból következik, a megsemmisül hivatásrendi egzisztencia újjáalkotása céljából kártérítés fűződik, amelynek megvalósulására legmegfelelőbbnek a kártalanítás mutatkozik természetbeni

Viszont minden olyan tulajdoni korlátozás, amely a fenti meghatározás kereteit nem tölti be, egyáltalán nem minősül kisajátít-

tásnak, csak a tulajdon rendi kötöttségéből folyó korlátozásnak, a tulajdonban bennerejlő közösségi megkötöttségek kifejezésének.

Ehhez természetesen kártalanítási igény nem kapcsolódik, csak az aránytalan megterhelés elkerülésére van mód, bizonyos korlátolt és fakultatív jóvátételre.

x

x

x

Mindvégig igyekeztünk az új rendszer kritikájától tartózkodni és pusztán a tények objektív ismertetésére szoritkozni

Ennek kettős oka volt: Az egyik, hogy még kialakulatlan rendszerrel állunk szemben. A kisajátítás új elvi alapjai, irányelvei csak az irodalomban alakultak ki egységesen, a törvényi szabályozások - amint az tanulmányunk során több ízben is mutatkozott - az egységes alapokat nélkülözik.

Mindenesetre jelentősen meg fogja könnyíteni az állásfoglalást a nemzetiszocialista párt programjában^{1/} követelt új Reichsenteignungsgesetz megalkotása, aminek előkészületei már folynak.

A másik szempont, amely nem tette kívánatossá számunkra a kritikai tárgyalást az, hogyha a törvényalkotás nem is, de az irodalom állásfoglalása mindenesetre következetes továbbképzése a Harmadik Birodalom elhatároló fontosságú alapelveinek, úgyhogy a kritikai méltatás az egyes intézmények kapcsán föltétlenül ki kellett volna, hogy terjedjen az intézmények elvi alapjaira is - amilyen például a vezéri elv, a népközösségi gondolat, a hivatásrendi felépítettség.

Ezekben a nagyjelentőségű kérdésekben pedig állást foglalni tanulmányunk keretei között nem tartjuk helyénvalónak, s így

1/ Feder, G.: Das Programm des NSDAP. München, 1933. 13 1.

törekvésünk az volt, hogy erről az érdekes átalakuláson keresztül-
menő nagyfontosságú jogterületről a tények lehető pontos regisztrá-
lásával igyekezzünk átfogó és objektív képet nyújtani.

BENÁRD AURÉL